

دانشگاه علوم پزشکی و توانبخشی

مجازاتهای جایگزین : توصیه ها و راهکارها

(جلد سوم)

تألیف : دکتر محمد علی طالبی

دانشگاه علوم پزشکی و توانبخشی

مجازاتهای جایگزین، توصیه ها و راهکارها

(جلد سوم)

تألیف:

دکتر محمد علی طائبی

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم سبزوار

۱۳۸۴

طالبی، محمد علی، ۱۳۳۲-
مجازات‌های جایگزین/تالیف محمد علی طالبی؛ ویراستار پروین کریمی --.
تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، ۱۳۸۴-.
ج.: جدول.

ISBN: 964-8863-03-2 (دوره)

ISBN: 964-6518-76-1 (ج. ۱): ۴۰۰۰ ریال

ISBN: 964-6518-73-7 (ج. ۲): ۳۹۰۰۰ ریال

ISBN: 964-6518-77-x (ج. ۳): ۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۸۴).

کتابنامه

مندرجات: ج. ۱. باید ها و نبایدها. -- ج. ۲. اسناد بین‌المللی و نظام‌های
حقوقی و تجربه کشورها. -- ج. ۳. توصیه‌ها و راهکارها. --.

۱. زندان -- مجازات‌های جایگزین. ۲. مجازات. ۳. قانون کیفری.

۴. جرم‌شناسی. الف. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. ب. عنوان.

۳۶۴/۶۸

HV ۹۲۷۶/۵/ ط ۲

۱۹۷۰۱-۸۴ م

کتابخانه ملی ایران

نام کتاب: مجازات‌های جایگزین، توصیه‌ها و راهکارها (جلد سوم)
تالیف: دکتر محمد علی طالبی (عضو هیات علمی دانشگاه تربیت معلم سبزوار)

ویراستار: پروین کریمی

ناظر چاپ: امیر محمد کبودمن

صفحه‌آرایی و خروفيچینی: خدمات کامپیوتری تایپ «پویا»

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۰۰۰ ریال

نویت چاپ: اول

چاپ: مهدیه

سال انتشار: ۱۳۸۴

ناشر: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

نشانی: اوین بلوار دانشجو - خ کودکیار - دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

شابک: ISBN: 964-6518-77-x - ۹۶۴-۶۵۱۸-۷۷-x

همه ی حقوق برای ناشر محفوظ است

ای نام تو بهترین سرآغاز

اصلاح و بهبود کمی و کیفی فرآیند نشر و چاپ کتاب در دانشگاهها، مانند هرفعالیت بنیادی دیگر در کشورما، همواره با دشواریهای جدی همراه است و نیازمند هماهنگی و سازگاری لازم میان ساختارهای فرهنگی، علمی، اجرایی، اقتصادی و اجتماعی موجود می باشد به رغم تمام دشواریها و باتوجه به اهداف و رسالت دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، مبنی بر ارتقای سطح دانش، نگرش و رفتار افراد جامعه و تلاش در جهت ارائه راهکارهای علمی مبتنی بر دستاوردهای پژوهشی بومی کارآمد و به روز در حیطه های توانبخشی، سلامت و رفاه اجتماعی، سلامت روان و... جهت حل معضلات اجتماعی مبتلا به جامعه، کاهش مشکلات و آسیب های اجتماعی و تغییر رفتارها و الگوهای فرهنگی، مرکز انتشارات معاونت پژوهشی این دانشگاه مصمم است تابانشر آثار پژوهشگران ایرانی و پویندگان راه علم و دانایی، در هرچه هموارتر ساختن مسیر و رفع موانع موجود برای دستیابی به این اهداف گام بردارد. امیداست با عنایت ایزدمنان و هم اندیشی اهل قلم در این راه پرفراز و نشیب موفق شویم.

از آغاز دوران تدوین قوانین موضوعه در ایران، نظام های حقوقی دیگر کشورها مورد توجه بوده و از سویی نیز مجموعه قوانین سازمانهای بین المللی و منطقه ای نیز تغییراتی در قوانین کشور در قبل از انقلاب و بعد از انقلاب ایجاد شد. باتوجه به تورم کیفری که در قوانین بعضی از کشورها پیش آمده است، موضوع مجازاتهای جایگزین مورد بحث قرار گرفت و در اکثر کشورها نهادهای جدیدی ایجاد شد، اما در کشورمان این کار با تاخیر شروع شد؛ البته مجازاتهای جایگزین به معنای عدم به کارگیری زندان و سایر مجازاتهای مرسوم نیست بلکه شیوه ای برای کامل کردن مجازاتها و تنوع بخشی به آنها در جهت افزایش اختیارات قضات و دست اندرکاران کار قضاوت می باشد لذا سری کتب حاضر جهت اطلاع رسانی و استفاده دست اندرکاران مسائل حقوقی تدوین و پیشنهاد می شود.

به همین دلیل مولف به بررسی اسناد و تجربیات دیگر کشورها در زمینه ی قوانین ، رویه ها و تدابیر فضایی پرداخته تا امکان بهره برداری بیشتری را در این زمینه فراهم آورد.

موضوع جرم از نظر قانونی در کشور ما پذیرفته شده است. و اصول اساسی ۱۶۶/۳۷ و ۱۶۹ موید این مطلب هستند، بنابراین اصل جرم و مجازات در قانون اساسی و قوانین عادی مورد توجه قانون گذار بوده است . اما باید در نظر داشت که دادگاه یعنی مقام و جایگاه قاضی نیز در ماده ۵۷ قانون اساسی کشورمان مد نظر قرار گرفته است.

بنابراین مجازات و محکمه جایگاه قانونی خود را نه تنها در کشورما بلکه در سایر کشورها دارد. اما موضوع مهم که قابل بررسی است جایگاه قانونی مجازاتهای جایگزین می باشد.

در این کتاب سعی شده برگسترش مجازاتهای جایگزین و تعمیق آنها در جامعه تاکید شود. این کار با استفاده از منابع انسانی ، فرهنگی و اقتصادی و پیشینه تاریخی کشور ایران و سایر کشورها انجام گرفته است. امیداست نگرش و منظر جدیدی درباره این موضوع محقق گردد.

انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه

فصل اول: سیاستها

پیشگیری از وقوع جرم	۲
مسئولیت قوهی قضاییه به صورت خاص	۱۵
اصلاح سیستم عدالت کیفری	۱۵
اقدامات پیشگیری کننده از وقوع جرم	۱۶
طبقه بندی محکومان	۲۱
پیشگیری وضعی یا کاهش فرصتهای ارتکاب جرم	۲۲
پذیرش مصلحت در سیاست کیفری	۲۷
اتخاذ سیاست محدودسازی به جای حبس	۲۸
قابل شدن به اصل رافعیت مسئولیت کیفری در جمل به قانون	۲۹
تأکید بر اصل براءت و تعیین سازکار مناسب برای اجرای آن	۳۳
تفسیر به نفع متهم در صورت سکوت، تعارض، نقص و ابهام در قانون	۳۹
اعتماد به قاضی	۴۱
اهمیت دادن به دادستان و وظایف او	۴۲
تدوین سیاست کیفری	۴۳

فصل دوم: روشها

آموزش	۵۲
حقوق جزا و کودکان	۵۳
جرایم خاص علیه زنان	۶۷
وضع قوانین و آیین دادرسی ویژه برای گروههای خاص و اتخاذ	
سیاست کیفری افتراقی	۷۰
جایگزین ها و تدابیر اجرای مجازات زندان	۷۳
مجازاتهای جایگزین جرایم مواد مخدر	۸۲
اقدامات تأمینی و تربیتی	۸۵
اشکال گوناگون کنترل قضایی در مراحل دادرسی	۹۵
بازداشت موقت	۹۶
بهره گیری از نظرات کارشناسی دستگاههای تخصصی از ناحیهی قضات	۱۰۲
بهره گیری از پیش بینی جرم در احکام آزادی مشروط و مجازاتهای تعلیقی و جایگزین	۱۰۴
بهره گیری از عفو عمومی و عفوهای مناسبتی	۱۰۶
بهره گیری از ظرفیت های فعلی «قوانین»	۱۱۰
بهره گیری از میانجیگری و ایجاد ساختار مناسب	۱۱۰

۱۱۵	بهره‌گیری از سیستم بازداشت هوشمند (پروژه AES)
۱۱۶	کارکرد سیستم نظارت و بازداشت هوشمند AES

فصل سوم: تشکیلات، سازمان هاوسازوکار

۱۲۰	مشاوره و روان درمانی
۱۲۱	تأسیس محاکم اختصاصی
۱۲۲	تأسیس مؤسسات و نهادهایی برای نگه داری برخی از مجرمان
۱۲۳	تأسیس خانه‌های دآوری
۱۲۳	گسترش مراجع حل اختلاف
۱۲۶	کمک به کسب رضایت قربانی جرم از طریق ایجاد ساختار مناسب
۱۲۷	تشکیل هیأت منصفه در جرایم سیاسی و مطبوعاتی
۱۳۳	گسترش کمیسیونهای رسیدگی به دعاوی در سطوح مختلف
۱۳۴	گسترش حوزه‌ی ضابطان دادگستری در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی
۱۳۵	ساماندهی و تعیین سازوکار مناسب به منظور بهره‌گیری به موقع از جرایم قابل گذشت
۱۵۳	تأسیس نظام پایش و ارزشیابی

فصل چهارم: راهکارها

۱۵۶	اصلاح فرآیند کیفری درباره‌ی بزه‌دیدگان
۱۶۰	تبدیل مجازات و یا جایگزین مجازات اصلی
۱۸۴	دادرسی خارج از نوبت
۱۹۵	مجازاتهای تحدید کننده‌ی حقوق فردی و اجتماعی
۱۹۸	اخذ وثیقه
۱۹۹	آزادی مشروط

فصل پنجم: خلاصه و جمع‌بندی (سیاستها، روشها، ساختار سازمان‌کار)

۲۰۲	سیاستها
۲۱۰	روشها
۲۱۵	ساختار سازمان کار
۲۳۰	فهرست منابع

مقدمه

تاریخ بشر همواره همراه جرم و مجازات بوده و در طول تاریخ مصلحان و رهبران جوامع از طریق وضع مجازاتهای گوناگون سعی در تعدیل جرایم نموده‌اند، اما در اکثر مواقع به ویژه در قرون معاصر، این مجازاتها عامل مؤثر و مناسبی برای مبارزه با جرم نبوده و نتوانسته است مانع مناسبی در کاهش جرایم باشد. به همین دلیل حقوقدانان، جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان به جای کیفر و مجازات، مجازاتهای جایگزین را به منظور تأمین دفاع از جامعه و افراد آن تدابیر معرفی کرده‌اند.

این امور با نام «جانشین کیفرها»، «قایم‌مقام‌های کیفری» و «جایگزین مجازاتها» شهرت یافتند و مبانی، مکاتب و نظریه‌های متعددی ابراز و به منحصه‌ی ظهور رسید. از آنجا که تأثیر عوامل اجتماعی، طبیعی، حیاتی و فردی در بروز جرایم غیرقابل انکار است به همان نسبت هرگونه درمان و پیشگیری باید متناسب با ریشه‌های همان عوامل در نظر گرفته شود. «فری» در کتاب «جامعه‌شناسی جنایی» خود، تعداد بی شماری از تدابیری را می‌شمارد که شامل قلمروهای مختلفی می‌شود، و معتقد است که دفاع از جامعه از طریق این تدابیر، بسیار مناسب‌تر و بهتر از عامل کیفر، تأمین می‌شود. او با نقد نظریه «در نظام اجتماعی باید در برابر "حرکه‌های جنایی" نقیض "حرکه‌های کیفری" قرارداد» می‌گوید: به جای اینکه به عمل نقیض‌های حرکه‌ی کیفری اعتماد کنیم، ارجح آن است که نخست در تکاپوی حذف و پیشگیری غیرمستقیم حرکه‌های جنایی برآییم؛ زیرا به محض اینکه حرکه‌های جنایی بسط یافتند، دیگر توسل به کیفر بیهوده است، کیفر با حرکه‌های جنایی تعارض بسیار ناچیزی دارد و این تهدید قانون هنگامی به کار برده می‌شود که دیگر کار از کار گذشته باشد. تأکید عمده‌ی «فری» در بحث جانشین‌های کیفری علاوه بر «قانون اشباع جنایی»، فرضیه‌ی تعدد عوامل جرم‌زا است. وی با تأکید بر این فرضیه‌ها می‌گوید هر محیط اجتماعی بر اثر عوامل مربوط به انسان‌شناسی دارای یک حداقل ظرفیت جنایی طبیعی و ارثی می‌باشد؛ زیرا در این دنیا که به حد کمال نمی‌رسیم، و تا شرایط اجتماعی و محیطی و زیستی تغییر پیدا نکنند، مجازاتها هیچ تأثیری در کاهش جرایم ندارند و آن میزان ثابت بزهکاری به هر حال بروز خواهد کرد.

مگر اینکه طبق قانون اشباع جنایی، شرایط محیط اجتماعی را تغییر و عوامل جرم‌زا را از بین ببریم. هم‌ارزهای کیفر، وقتی که بر اثر درس‌های نوین جامعه‌شناسی جنایی در عقاید و عادات قانونگذار رسوخ کرد، بالاخره تریاق‌هایی علیه عوامل اجتماعی تبه‌کاری خواهد بود.^(۱)

- ۱- انریکو فری پس از ارائه «قانون اشباع جنایی» و یا استنتاج این که کیفرهای سنتی اثر پیشگیری عملی ندارند، در زمینه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، علمی، مدنی و اداری، مذهبی، خانوادگی و تربیتی جانشین‌هایی را مطرح می‌کند که به لحاظ رعایت اختصار به ذکر محورهای عمده‌ی آن می‌پردازیم:
- ۱- آزادی داد و ستد برای جلوگیری از افزایش غیرطبیعی قیمت‌های مواد خوراکی و جرایم مربوط به بازار سیاه.
- ۲- لغو انحصارات به منظور حذف قاچاق
- ۳- جانشین کردن طلا و نقره به جای اسکناس، به منظور خلاصی از مبارزه با جعل اسکناس تقلبی.
- ۴- ساختن خانه‌های کارگری ارزان قیمت. ایجاد بیمه و کمک‌های اجتماعی جهت نیازمندان با هدف جلوگیری از تکیه و کلاهبرداری به منظور امرار معاش.
- ۵- ایجاد کوچه‌های پهن در شهرها، بهبود روشنایی در شب‌ها برای کاهش جرایم سرقت
- ۶- وضع قوانین مدنی بهتر در مورد وراثت، ازدواج، شناسایی بچه‌های نامشروع و جست و جوی نسب آنها، و وضع مقررات طلاق برای جلوگیری از تعدد زوجات و زناي محصنه.
- ۷- وضع قوانین تجاری بهتر درخصوص مسئولیت ورشکستگی به تقلب.
- ۸- کنترل شدید «مکان‌های مقدس» به منظور کاهش جرایمی که در ایام ازدحام جمعیت صورت می‌گیرد.
- ۹- ایجاد تقاطرها و مراکز تفریحی همگانی به منظور پرکردن اوقات بیکاری اشخاص
- ۱۰- برای جلوگیری از جرایم مطبوعاتی باید آزادی کامل عقاید را جایگزین کیفر کرد؛ زیرا این امر به جامعه اجازه می‌دهد که با اعتماد کامل و بدون خشونت آنچه را در دل دارد بگوید و دچار عقده نگردد، در نتیجه به تعادلی دست یابد که کمتر دست‌خوش تغییر شود.
- ۱۱- برای جلوگیری از جرایم سیاسی به طور کلی تحولات سیاسی و پارلمانی و انتخاب نمایندگان واقعی ملت، بهتر از قانون جزا می‌تواند نظم و آسایش جامعه را فراهم سازد.
- ۱۲- عدم تمرکز اداری اگر با وحدت سیاسی پیوند یک مجموعه حقیقی هم ارزهای کیفری به وجود خواهد آورد. در کشورهایی که به ایالات اختیارات بیشتری داده‌اند، از حیث جلوگیری از شورش‌های منطقه‌ای و مانند آن، موفق‌تر عمل کرده‌اند.
- ۱۳- پیگیری جهت کشف مواد سمی و استفاده از دستگاه‌های علمی از قبیل دستگاه اندازه‌گیری «آرسنیک» باعث جلوگیری و تقلیل جرایم مسمومیت می‌گردد.
- ۱۴- استفاده از دستگاه‌هایی مانند دستگاه مارش برای تشخیص اسناد مجهول که از جرایم خدعه‌آمیز اقتصادی و غیره جلوگیری می‌کند.
- ۱۵- وضع قوانین مدنی درباره‌ی الزام به وفای عهد در مورد وعده‌ی ازدواج و تربیت فرزندان متولد از مادران فریب خورده و رها شده، بهترین تریاق علیه همسرهای غیرمشروع و غیررسمی، بچه‌کشی‌ها، سقط جنین، اعمال منافی عفت و مرگ و میر فرزندان بر اثر رها کردن آنها و غیره می‌باشد.

در کشور ما نیز حقوقدانان، جرم‌شناسان و سیاستگذاران دائماً به دنبال راهکارهایی بوده و هستند، تا با کمک قانونگذار اقدامات لازم و بایسته را در جهت کنترل جرایم و اصلاح امور جامعه به عمل آورند و حتی قانونگذار راهکارهایی را در قالب تصویب قانون به دستگاه قضایی و دولت ارائه داده است. اما آنچه که مشخصاً قانونگذار را نیز به ابهام کشانده است عدم وجود «سیاست کیفری» است که به مثابه چراغ راه باشد و بتواند چشم‌انداز را دائماً روشن نگاه دارد.

هرچند تلاشهای خوبی در این زمینه به عمل آمده اما به دلیل فقدان «سیاست کیفری» این مشکل همچنان باقی است. در این مجموعه سعی شده ضمن اتکا بر قوانین موجود و تأکید بر اجرای دقیق آن، بخشی از تورم کیفری با اجرای صحیح قوانین عملکرد مطلوبی داشته باشند. بخشی نیز به منظور ارائه‌ی توصیه‌هایی در نظر گرفته شده است که بعضاً قانونگذار بتواند با زمینه سازی لازم، این موارد را چنانچه در قانون آمده است توسعه به بخشد مانند پذیرش توبه و سقوط مجازات، و چنانچه در قانون نیامده است با تمهیداتی شرایط ورود آن موضوع را به قانون فراهم نماید مانند (شفاعت) که امکان آوردن شفیع از ناحیه‌ی متهم و یا مجرم در متن قانون فراهم شود.

بخش دیگر این مجموعه به ارائه‌ی راهکارهای احیا و بنیانگذاری بعضی از مراکز و مؤسسات برمی‌گردد مانند احیاء پلیس قضایی و یا تأسیس دادگاههای ویژه‌ی کودکان و نوجوانان و زنان، تأسیس سازمان پیشگیری از وقوع جرم، کنترل، کاهش آن و یا فعال سازی سازمانهای غیردولتی و در بخش دیگر نیز به توصیه و اتخاذ سیاست‌هایی چون پیشگیری پرداخته است.

۱۶- تسهیل در دادرسی مدنی به صورت تقریباً رایگان و توسعه‌ی دادگاهها، از سوء قصدها علیه نظم عمومی، اشخاص و مالکیت جلوگیری می‌کند.

۱۷- دسترسی داشتن به مراجع قضایی، از انتقام‌ها، اجرای خودسرانه حقوق شخصی، کتک‌کاری و غیره تا حدود زیادی جلوگیری می‌کند.

۱۸- جبران سریع و قاطع خسارات وارده به مجنی‌علیه‌م مانع تشنج و درگیریهایی می‌شود.

۱۹- قوانین باید ساده و قابل فهم برای همه‌کس باشد، بی‌نظمی در وضع قوانین و بودن عبارات چند پهلوی در آن، موجب سوء استفاده افراد ثیاد و فرصت طلب می‌شود.

۲۰- گسترش دفاتر اسناد رسمی وسیله مناسبی برای جلوگیری از جعل اسناد و تقلب‌ها است.

بخشی نیز به ارائه‌ی روش‌های جدید در کاهش تورم کیفری، کاهش بار زندانها و انواع زندانها به منظور کوچک‌سازی آنها اشاره دارد و بعضاً اشاراتی در زمینه بهره‌گیری از علمی چون جامعه‌شناسی و روان‌شناسی (تدوین پرونده شخصیت برای مجرمین) شده است. امید آنکه این موارد مورد بهره‌گیری کارشناسان، و دست‌اندرکاران حوزه‌ی قضاوت قرار گیرد.

محمدعلی طالبی

۱۳۸۴

فصل اوّل

سیاستها

پیشگیری از وقوع جرم:

توجه به علل فردی و اجتماعی بزهکاری زمینه‌ی نگرش علمی به جرم را برای کاهش و کنترل علل و شرایط جرم‌زا فراهم کرد و «جرم‌شناسی پیشگیری» که خود یکی از شاخه‌های اصلی «جرم‌شناسی کاربردی» است، ظهور کرد که با هدف پیشگیری از بزهکاری خارج از نظام کیفری و قبل از وقوع جرم مورد توجه حقوق‌دانان، قضات و کارشناسان قرار گرفت.

پیشگیری به مفهوم جلوگیری، مانع شدن، جلوگیری، جلوگیری، اقدامات احتیاطی برای جلوگیری از اتفاقات بد و ناخواسته، پیش‌دستی کردن و به استقبال چیزی رفتن، آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن معنی کرده‌اند. در جرم‌شناسی پیشگیرانه، پیشگیری به معنی به کارگیری فنون مختلف جهت جلوگیری از وقوع بزهکاری است. «کیزر» پیشگیری از وقوع جرم را «تدابیری می‌داند که با کمک آن وسعت و شدت ارتکاب جرم، چه با کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و چه با تحت تأثیر قرار دادن مجرمان بالقوه و کل جامعه به حداقل می‌رسد»^(۱).

اقدامات پیشگیرانه دارای خصائص و ویژگی‌هایی است که مهمترین آنها عبارتند از اقدام مؤثر علیه عوامل یا فرآیندهایی که در بروز بزهکاری و انحراف نقش تعیین کننده دارند و آن اقدامات جنبه‌ی عمومی و جمعی دارد و قبل از ارتکاب اعمال بزهکارانه یا کجروانه انجام شده باشد و از همه مهمتر اینکه اینگونه اقدامات نمی‌توانند مستقیماً قهرآمیز و سرکوبگر باشند، البته اجرای اقدامات پیشگیرانه مستلزم صرف هزینه و زمان زیاد است.

پیشگیری انواع و اقسامی دارد که در دو بخش پیشگیری متداول و پیشگیری جدید تقسیم‌بندی شده‌اند و «پیشگیری متداول» از قدیمی‌ترین انواع آن است که نمونه‌های آن پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری عمومی و پیشگیری اختصاصی و پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال می‌باشد. پیشگیری‌های جدید به دو بخش پیشگیری اجتماعی و

۱- استراتژی‌های پیشگیری از جرم در اروپا و آمریکای شمالی: گراهام جان ۱۹۹۰، ترجمه‌ی مؤسسه‌ی جرم‌شناسی (مرکز تحقیقات و پژوهش‌های قوه‌ی قضاییه سند شماره‌ی ۹۲).